

Выхаванне дзяцей у сучаснай сям'і

Любоў Ракава,
вядучы навуковы супрацоўнік
Цэнтра даследаванняў
беларускай культуры, мовы
і літаратуры НАН Беларусі,
доктар гістарычных навук

Ты пакуль што – быццам тая дзічка ў гаі,
На якую аніхто і не зважае.
Прышчапі ж галінак – з розуму і цноты,
З веры ў Бога шчырай, з дабратаы, пшчоты,
Гэткіх дасць яна пладоў!

М. Рэй з Нагловіц

У гэтых словах польскага паэта ярка гучыць думка пра тое, што менавіта выхаванне спрыяе фарміраванню ў дзецях лепшых чалавечых якасцей, і гэтую ролю эфектыўна можа ажыццяўляць сям'я. «Хто дзяцей мае – хай навучае», – гаворыцца ў народнай прыказцы. Узнаўленне культуры паспяхова можа забяспечваць

самая ўспрымальная сацыяльная група – маладое пакаленне, а таму выхаванне яго ў сям'і з'яўляецца актуальнай праблемай сучаснасці. Тым больш, як сцвярджаў К. Д. Ушынскі, «выхаванне, створанае народам і заснаванае на народных пачатках, мае такую вялікую сілу, якой няма ў самых лепшых сістэмах, заснаваных на абстрактных ідэях або запазычаных у іншага народа» [2].

У традыцыйным грамадстве сям'я выступала найважнейшым сацыяльным інстытутам, эфектыўна ажыццяўляючы працэс узнаўлення насельніцтва, выхавання і сацыялізацыі дзяцей у культуры этнасу. Беларусы надавалі гэтаму важнае значэнне з даўніх часоў. Пра тое сведчаць актавыя дакументы XVI ст., галоўным чынам тэстаменты (завяшчанні), дзе кіраўнік сям'і, напрыклад, просіць жонку выхаваць сваіх сыноў і дачок «на навукках», «годна і богобойне», гэта значыць, на базавых жыццёвых прынцыпах. Сучасная беларуская сям'я перажывае глыбокія змены, многія з якіх маюць дэструктыўны характар, калі яна падвяргаецца разбурэнню і губляе свае найважнейшыя функцыі або не можа выконваць іх цалкам. Так, у сучаснай сістэме выхавання адбываецца зрушэнне каштоўнасных арыенціраў, калі важныя функцыі сям'і (адказнае бацькоўства, навучанне жыццёвым навыкам, традыцыям уземадапамогі, супрацоўніцтва і інш.), як гэта было традыцыйна, замяняюцца на новыя, прагматычныя. Прыкметна памяншаецца колькасць люд-

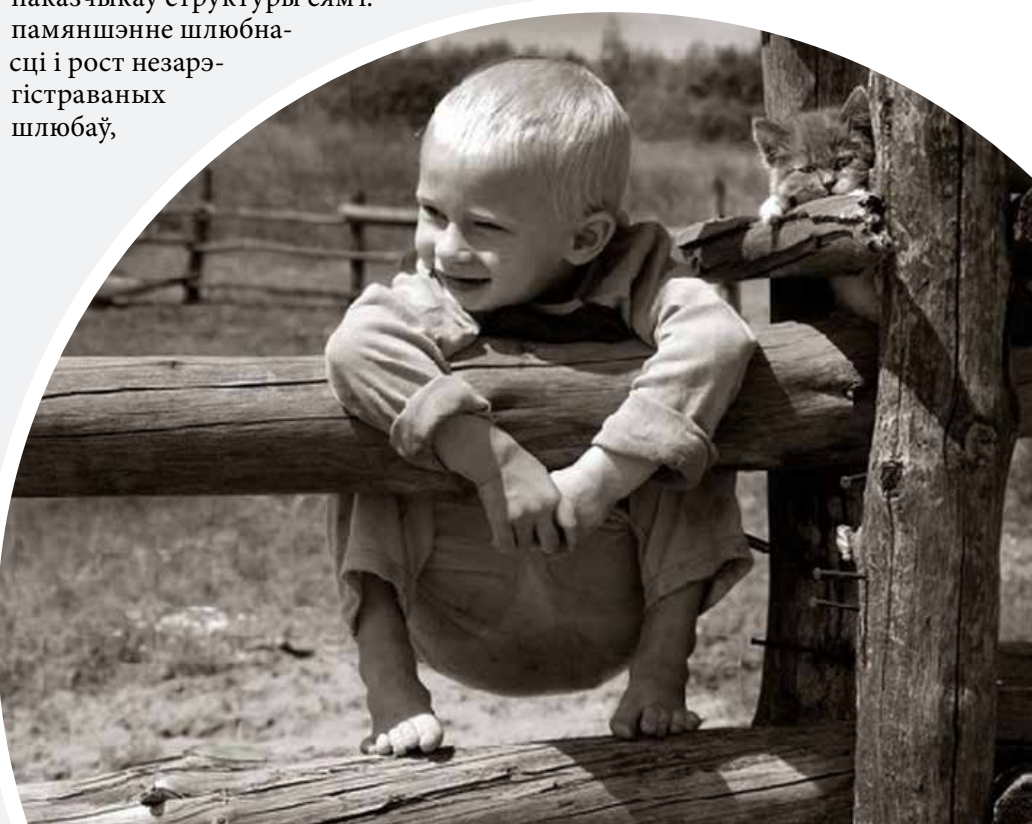
зей, якія знаходзяцца ў шлюбе, распаўсюджваецца мода на бяздзетнасць, павялічваецца колькасць разведзеных.

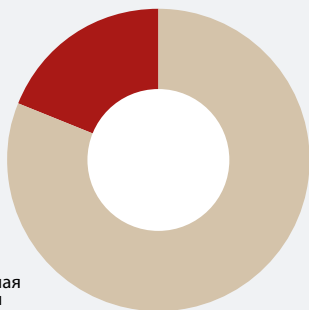
Мадэрнізацыя сучаснай сям'і, якая адбывалася ва ўмовах паскарэння НТП, урбанізацыі, нарастання напружання рытму жыцця, росту адукацыйнага ўзроўню жанчын і іх занятасці ў грамадскай вытворчасці, павышэнне правоў і свабод зрабілі становішча мужа і жонкі незалежнымі і аўтаномнымі. А гэта, у сваю чаргу, істотным чынам паўплывала на зніжэнне паказчыкаў структуры сям'і: памяншэнне шлюбнасці і рост незарэгістраваных шлюбаў,

разводаў, а таксама зніжэнне нараджальнасці да мінімальнага і вельмі небяспечнага парога, што сведчыць пра крызіс і прагрэсіруючае скарачэнне росту насельніцтва.

Варта адзначыць, што дзяржавай прадпрымаецца шэраг мер для павелічэння нараджальнасці ў краіне (закон «Аб дэмаграфічнай бяспецы ў Рэспубліцы Беларусь»).

Усе часцей выхаваннем дзяцей займаецца толькі жанчына. Пра гэта ў сярэдзіне мінулага

Поўная сям'я
Няпоўная сям'я (толькі бацька ці маці)

Мал. 1. У якой сям'і вы гадаваліся?

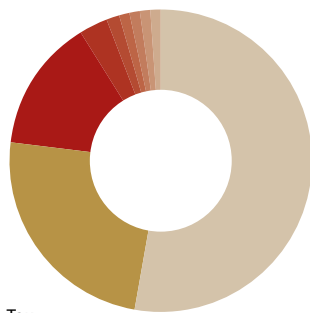
стагоддзя папярэджвала амерыканская даследчыца Маргарэт Мід, якая адзначала, што «выхаванне дзяцей у пагражаючых памерах стала жаночай справай» [1]. Пры гэтым жыццё часткай моладзі не ўспрымаецца як цяжкасць, бо яны ўпэўнены, што ім павінны дапамагаць бацькі. Ускладняе задачу выхавання і сацыялізацыі моладзі нуклеарызацыя сям'яў, распаўсюджванне саюзаў з адным з бацькоў, а таксама нізкая адказнасць іх часткі за гэты важны працэс або ўхіленне ад яго зусім. Сацыялагі такі тып сям'і называюць постсучаснай, або шлюбнай, дзе галоўным звяном выступаюць шлюбныя адносіны. Роля бацькоў у выхаванні дзяцей у такіх сям'ях істотна зніжаецца. Як правіла, у іх існуе эканамічная і грамадзянская эмансіпацыя жонкі ад мужа і расце эмансіпацыя дзяцей ад бацькоў.

Негатыўным фактарам з'яўляецца і адмоўнае сальда міграцыі, калі ў іншыя краіны з'язджае значная частка маладых спецыялістаў, многія з якіх не вяртаюцца. На жаль, гэтая тэндэнцыя ўзмацняецца.

Вялікую ролю ў выхаванні сучасных дзяцей адыгрываюць сацыяльныя сеткі, на наведванне якіх траціцца большая частка часу маладых. Як сцвяр-

джаюць эксперты, 96% наведваюць сайты і вераць дэманстраваным у іх канспіратыўным тэорыям, відэа і фэйкам. У апошнія гады рэзка павялічылася колькасць моладзі і дзяцей, якія «праседжаюць» велізарную колькасць часу ў Інтэрнэце, што замяняе жывыя зносіны з аднагодкамі, дарослымі, настаўнікамі і аслабляе навыкі жыцця ў рэальным свеце.

Сумную карціну можна бачыць штодня ў метро і іншых грамадскіх месцах: маладыя людзі і дзеці не выпускаюць з рук мабільныя тэлефоны па шляху на заняткі, школьнікі стаяць уздоўж сцен у калідорах падчас перапынкаў і няспынна праглядаюць паток інфармацыі ў гаджэтах. Залежнасць ад Інтэрнэту спараджае мноства праблем, прыводзіць да страты духоўных асноў. Не ўсе бацькі імкнуцца навучыць дзяцей пераадолюваць цяжкасці і прымаць самастойныя рашэнні, а залішні іх клопат, імкненне да таго, каб у дзяцей было ўсё лепшае – праца, кватэра, грошы і інш., – пазбаўляе іх самастойнасці.

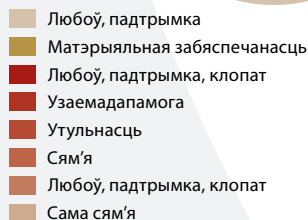
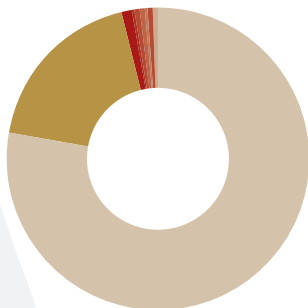

Так
Не
Цяжка адказаць
Вагаюся
І так, і не
Не ведаю
Няма адказу
У чымсьці да, у чымсьці не

Мал. 2. Ці з'яўляецца для вас прыкладам сям'я бацькоў?

У апошнія дзесяцігоддзе ў выніку росту ўплыву моладзевай субкультуры, сродкаў масавай інфармацыі і камунікацыі сучасная сям'я паступова страчвае статус асноўнага інстытута сацыялізацыі дзяцей і адчувае цяжкасці ў трансляцыі культурных каштоўнасцей этнасу маладому пакаленню. Пры гэтым менавіта яна мае самы вялікі духоўны патэнцыял, дзе закладаюцца маральна-этычныя арыенціры асобы, якія перадаюцца з дапамогай традыцый як асноўнага сродку трансляцыі сацыяльна-культурных каштоўнасцей, нормаў, вопыту, а таксама ўстанаўлення сувязяў, уключаных у сферу яе жыццядзейнасці. Відавочна, што выхаванне дзяцей на нацыянальна-культурных скарбах з'яўляецца найбольш эфектыўнай умовай развіцця духоўна-маральнага аблічча нацыі. Мы бачым, як моцна змяніліся традыцыі выхавання і каштоўнасці, якія ляжалі ў іх аснове. На жаль, не ўсе сучасныя бацькі вырошчваюць у дзецях самастойнасць, дабрыню, сумленнасць, працавітасць, адказнасць, ветлівасць, спагадлівасць, а таксама ўменне выжываць, прымаць адказныя рашэнні адносна свайго жыцця. Менавіта гэтыя якасці былі распаўсюджанымі ў беларусаў у мінулым.

У 2018 г. у рамках праекта «Трансгранічная этнакультурная супольнасць (па матэрыялах беларуска-расійскага памежжа)» было праведзена апытанне 187 студэнтаў трох ВНУ рэспублікі: Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта, Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта ім. Ф. Скарыны і Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта ім. А. Куляшова па тэме «Этнакультурныя працэсы на беларуска-рускім

Мал. 3. Што вы больш за ўсё цэніце ў сваёй сям'і?

памежжы», дзе блок пытанняў быў прысвечаны сям'і, узаемаадносінам яе членаў, традыцыям выхавання, культуры і інш.

Па дадзеных апытання, 81,2% рэспандэнтаў выраслі ў поўнай сям'і з абодвума бацькамі, 18,8% – у сем'ях з адным з іх (часцей з маці) (мал. 1). На пытанне аб тым, хто займаўся выхаваннем, большасць рэспандэнтаў (167) адзначылі маці, 118 – бацьку. Невялікую ўдзельную вагу (7 адказаў) склалі сем'і, дзе выхаваннем займаліся бабуля, дзядуля, айчым, сястра і інш. На пытанне: «Ці з'яўляецца для вас узорам сям'я бацькоў?» атрыманы адказы: для больш чым паловы апытаных (53,6%) – «так», для 24,4% – «не», 22% апытаных не змаглі адказаць альбо не вызначыліся дакладна з адказам (мал. 2). Гэта вельмі сімптоматычна, таму што можа сведчыць аб існуючых у сям'і праблемах, а таксама аб тым, што яна не служыць у поўнай меры ўзорам для значнай часткі дзяцей і, такім чынам, не валодае досыць высокім статусам.

У сучасным грамадстве дзеці сталі аб'ектам клопату і моцнай прыхільнасці бацькоў, дзе інтэрэсы і патрэбы першых ста-

вяцца вышэй за ўсё. У апошнія чвэрці XX ст. пачаўся працэс эмансiпaцыi дзяцей ад бацькоў, які стаў вядучай тэндэнцыяй у пачатку XXI ст., а дзетаэнтрызм як каштоўнасная арыентацыя дарослых у сям'і актуальны і сёння. Адбыўся пераход ад пазіцыі жорсткага кантролю, падпарадкавання, апекі бацькоў над дзецьмі да прадастаўлення ім большай самастойнасці ў выбары жыццёвага шляху з нязменнай падтрымкай дзяцей бацькамі, ахове іх правоў. Разам з нуклеарызаванай сям'яй, зніжэннем нараджальнасці паступова адбыліся змены ў перадачы традыцыйнага педагагічнага вопыту беларусаў, які сёння па большай частцы лічыцца састарэлым, а таму выкарыстоўваецца менш.

Прыкметны і рост эмансiпaцыi дзяцей ад бацькоў. Назіраюцца адхіленні сучасных сямейна-шлюбных адносін ад традыцыйнага ладу. Многія народныя высновы сямейнага выхавання сыходзяць у мінулае. А ў тых, што засталіся, актуалізуецца інавацыйная функцыя, калі гістарычны ўзор не проста капіруецца, а пераасэнсоўваецца і развіваецца ў адпаведнасці з патрэбамі сённяшняга дня. У сучасным грамадстве адбываецца страта маральных арыенціраў часткай моладзі, што прыкметна ўплывае на зніжэнне дзетнасці. У выніку расце нязвольнасць маладых людзей да сямейнага, духоўнага жыцця, адбываецца разбурэнне сямейных каштоўнасцей, фізічнага і ментальнага здароўя, што ў канчатковым выніку пераходзіць у стан гарманічна здаровымі і шчаслівымі людзьмі (мал. 3). Існуе такая страшная пагроза фізічнаму і псіхічнаму здароўю дзяцей, як страта

цікавасці да жывых зносін і сыход у віртуальную рэальнасць, якая спецыялістамі ўжо кваліфікуецца як вельмі сур'ёзнае і цяжкае захворванне.

У сучасным грамадстве прыкметна зніжаецца роля бацькоў у выхаванні дзяцей перш за ўсё з-за нізкай адказнасці іх часткі перад сваімі абавязкамі, рацыяналізацыяй свядомасці, разлікам на прагматычныя каштоўнасці. Прыкметна вырасла ў краіне колькасць няпоўных сям'яў з адным з бацькоў (часцей з маці), дзе адсутнічае ўзор узаемадзеяння бацькоў паміж сабой.

Варта адзначыць, што дынамічныя працэсы, якія адбываюцца сёння ў грамадстве і сям'і, развіццё камунікатыўна-інфармацыйных тэхналогій не толькі выклікалі глыбокія сацыяльна-эканамічныя перамены, але і абвастрылі праблемы выхавання дзяцей, іх сацыялізацыю. На жаль, сям'я паступова страчвае статус асноўнага інстытута выхавання з-за рэзкай змены ўмоў жыцця пакаленняў, росту ўплыву на гэты працэс сродкаў масавай інфармацыі, маладзёжнай субкультуры і г.д. Таму актуальнай праблемай сучаснасці выступае захаванне і адраджэнне лепшых народных традыцыйных формаў і асаблівасцей выхавання, выдатных педагагічных традыцый, якія і сёння могуць заставацца велізарным інтэлектуальным багаццем нацыі. ■

СПIS ВЬКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Мид М. Культура и мир детства: избранные произведения / М. Мид; пер. с англ. – М., 1988.
2. Ушинский К. Д. Собр. соч.: в 11 т. – М., Л., 1948. Т. 3.